

ISUS KRIST, SPASITELJ SVIJETA I „KLERIKALIZAM“

U VRIJEME drugoga hrama ustadoše mnogi lažni Mesije, koji svi padoše u zaborav poslije svoje nasilne smrti i ne moguše stvoriti ničega, jer im nije pošlo za rukom osloboditi narod od rimskoga ropstva i donijeti otkupljenja,« piše jeruzalemski sveučilišni profesor Klausner. A onda se ogleda s pitanjem, koje mora mučiti svakoga misaonog Židova: »A Isus nije naroda politički oslobodio niti donio »dana Mesijinih«; i on je umro groznom i sramotnom smrću, pa zašto nisu i njega zaboravili? Zašto je Njegovo ime i Njegova uspomena postala temeljem nove vjere, koja eto postoji već gotovo dvije hiljade godina? Vrijeme je doduše pogodovalo takovu vjerovanju... Ali još ostaje pitanje: zašto se ta vjera veže baš uz Isusa? Odgovor glasi: jer nijedan od ostalih lažnih (sic!) Mesija nije svoje nade u otkupljenje tako jako i tako očito prenio na etičku bazu kao Isus. Stoga ostaje značenje njegove etike i kraj toga, što je on kao Mesija stradao, i ta etika je spasla njegovo ime i njegovu uspomenu kod njegovih učenika i kao Mesije i kao Otkupitelja,«¹ Nema sumnje, da u tim riječima Klausnerovim ima mnogo istine, ali i mnogo neistine. Istina je, da je Kristova objava upravo neizmjerena riznica religijskih i moralnih istina, kojima nema premca. Stoga veli s pravom biskup Strossmayer: »... na ljude umne i izobražene moraju djelovati i ona čudesa u redu moralnom, koja nam sv. pismo pripovijeda. Čudesa su moralna divni nauk Isusov ženi Samaritanki o štovanju Boga u duhu i istini; parabola o Samaritancu, koji vinom i uljem vida rane stradalniku; o otcu obitelji, koji sina rasipnika u naručaj svoj prima; pravo je čudo način, kako nas Isus otkupljuje smrću na križu i Ocu preporučuje neprijatelje svoje takvom ljubavlju i riječima, da izobraženom stotniku rimskom prodire od srca vapaj »vere hic homo filius Dei erat!«² A sv. Pavao veli, da je u Isusu »sve blago mudrosti i znanja sakriveno«,³ tako da ljudski rod to blago troši evo već dvije hiljade godina, a da se nije

¹ Jesus von Nazareth, Jüdischer Verlag - Berlin 1930., str. 573. bilješka. Ali Klausner sam podrezuje granu, na kojoj sjedi, kad piše o toj etici, što je proizvela toliku revoluciju: »dessen (= Jesus) Ethik allerdings, abgesehen von ihrer Form und Anordnung, nichts grundsätzlich Neues bringt!« Kako to, da on ne nalazi u Isusovoj nauci ništa »načelno novo«, tumači možda ovaj primjer Klausnerove historijske kritike: »Er betrachtete sich auch nicht als »Sohn Gottes« im späteren Sinne der Trinitätslehre. Ein solcher Glaube ist bei einem Juden aus der Zeit des Zweiten Tempels überhaupt undenkbar.« (str. 524.)

² (Cepelić-Pavić), Josip Juraj Strossmayer, Zagreb 1900 - 04., str. 259.

³ Kol. 2, 3.

potrošilo, i trošit će ga, dok bude svijeta i vijeka. Ali nije istina, kad Klausner drži, da je to jedini ili i glavni razlog Isusova uspjeha. Isusova etika, Isusov nauk nije svojom snagom pribavio Njemu aureolu Mesije, nego baš obratno aureola Mesije ulila je životnu snagu Isusovoj nauci. Da Isus nije čudesima dokazao svojega božanskog poslanja, njegova bi nauka danas bila možda u kojoj zaprašenoj knjizi, da zabavi ljubitelje starina, ali ne bi preporučila svijeta. Poput pečata velikaških na pragmatičkoj sankciji ovjerovljuju Kristova čudesa, među kojima se ističe kao najveći pečat, što bi i sam po sebi dostajao za ovjerovljenje, Kristovo uskrsnuće. Stoga veli sv. Pavao: »Ako Krist nije uskrsnuo, bez temelja je dakle propovijedanje naše, a bez temelja i vjera vaša.«⁴ A biskup Strossmayer neposredno prije navedenih riječi kaže: »Vjera i moral kršćanski osnivaju se na čudesih, napose pak na čudu uzkrsa božjega...«⁵ Stoga svakiput, kad pođemo u Isusovu školu, da čujemo njegovo mišljenje o pitanjima, koja muče našu dušu, moramo prije svega držati na pameti, da nam progovara Onaj, koji je poslat od samoga Boga i koji stoga govori kao »alter ego« Božanstva, u ime Boga živoga. To moramo imati na pameti i ovdje, gdje pitamo Krista, što On misli o »klerikalizmu«!

»Status questionis«.

Staro i vrlo zanimljivo pitanje, koje se još uvijek vuče kao neumoljivi upitnik preko svih stranica povijesti čovječanstva, i vući će se do zadnje — do sudnjega dana, jest pitanje vječnog Žida. Isus se rodio kao sin židovskoga naroda, živio je kao Židov među Židovima, želio ispuniti najžarče želje i nade roda svojega, htio najprije svoj narod usrećiti, a gle! Njegovi učenici i sljedbenici sve se više udaljuju od Židova, i dok cijeli svijet pomalo prihvaća nauku Kristovu i priznaje Krista Bogom, Židovi kao cjelina bore se protiv najvećega svojega Sina i Njegova nauka. »Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat«, a Njegov narod Ga progoni i odriče Ga se. Iako se na prvi pogled čini paradokсно, to je u suštini isto pitanje, koje nas ovdje zanima, t. j. pitanje o mišljenju i odnosu Kristovu prema »klerikalizmu«. Ako je židovstvo zabacilo i progonoilo svojega Mesiju i tako ga izgubilo, onda je tomu kriv »klerikalizam«, i ako je Krist osvojio svijet i još uvijek osvaja srca ljudi, onda je tomu i opet razlog — »klerikalizam«.

⁴ 1 Kor. 15, 14.

⁵ L. c. stoga vrlo dobro razumijemo, da Klausnera na očigled Kristovih čudesa mora zaboliti glava: »Das Problem der Wundertaten in Jesu Wirken ist schwer und verwickelt« (str. 363.), ali ne razumijemo ovoga »znanstvenog« rasoniranja: »Auch wäre es aussergewöhnlich und beinahe ein Wunder, wenn Jesus... vom Tode und Auferstehung nach drei Tagen gesprochen hätte und dann tatsächlich getötet worden und seinen Jüngern nach drei Tagen auferstanden wäre.« (str. 412.)

Dakako »klerikalizam« u drugom značenju riječi negoli onaj, koji je pogubio Krista. Krist je s obzirom na klerikalizam postao »signum distinctivum«, »kamen mudraca«, što razlučuje pravi od lažnoga, koji se danas tako rado miješaju i zamjenjuju, kad se govori i piše o »klerikalizmu«.

Osobito je mnogo pisao o njemu Radićev »Slobodni dom«, koji je sad otvoreno sad prikriveno isticao tezu, »kako hrvatski seljak vjeruje u Boga, a ne u popa« (por. br. 26. 1922., gdje baš pod tim naslovom seljak Filip Lauš tvrdi, da je to Radićeva nauka.) U br. 1./1922. čitamo u članku »Seljačko sveučilište«: »Za klerikalizam sad znademo šta je: takvi popovi jedno narod uče, drugi mu primjer daju, treće da ga izrabljuju, četvrto da ga u rat šalju.« Br. 43./1921. propovijeda u članku »Hrvatski seljački preporod« neku »novu kulturu« kao nasljednicu kršćanske, a kojoj će biti dominantom »misao pravičnosti i misao čovječnosti«. Istina je, sam je leader znao javno, kao na pr. u Ljubljani i Veloj Loki g. 1925., govoriti: »Vjera je odnošaj čovjeka s Bogom a ne s popom.« Ali je karakteristika epigona, da ne znaju razlikovati na vođi slabosti od odlika. Drago nam je, da možemo konstatirati, kako su ozbiljniji i inteligentniji pristase Radićevi u tom pogledu bili mnogo zreliji, ali nam je žao, što se baš u zadnje vrijeme našlo nekih »baštinika« Radićeve ideologije, koji hoće da idu navedenim »utrtnim putevima«.

»Klerikalizam« katoličke Crkve bode i g. Mihaela Marinkovića u oči, kad piše u beogradskoj »Politici« od 16. IX. 1929. s očitim uvjerenjem, da će učiniti rodu glas: »Za razliku od mnogih drugih crkvi, naša crkva nikada nije težila svetovnoj prevlasti ni podjarmljivanju duhova. U nas nije bilo pobornika, i zato nije bilo ni antiklerikalizma ni ogerčenih protivnika crkve.« Protiv »istoga zla« bori se g. Vulović u svojoj »Opštoj istoriji srednjega veka«, kad piše: »Probuđeni demokratski duh građanskog staleža tražio je raskidanje lanaca ropstva crkvi i vlastelinu... Duhovno razvijen čovek XV veka nije mogao podnositi papsku svemoć, ustanovljenu još u rano doba Srednjega Veka i tražio je reformu katoličke crkve... Vladavina crkve, asketski ideal života i skolastika, koji su dugo upravljali ljudima, postali su nesavremeni...« Isti problem muči i g. Lazarevića, kako to probija iz njegove Istorije Jugoslavena, u kojoj piše na pr.: »On (= Nemanja) je za državnu veru uzeo onu, koju je narod hteo; veru sv. Ćirila i Metodija (sic!), koja je narodu bila najprilagodnija i koja mu svojim dogmama nije sputavala pravilni nacionalni razvitak.« Pa opet: »Poglavar istočnopravoslavne crkve — carigradski patrijarh... nije se mešao u državne poslove hrišćanskih vladara, dok je poglavar zapadne katoličke crkve — rimski papa, hteo da svim narodima nametne latinski jezik i da sve hrišćanske vladare potčini svojoj vlasti.« I »Narodi na raskršću« od g. Markovića rješavaju zapravo problem klerikalizma, kad propovijedaju nekakav protestantizam bez crkvene organizacije. Problem klerikalizma krije se u članku g. Magdića »Reforma bračnog prava«⁶ u obliku pitanja: »da li Država (bez obzira na njeno ustrojstvo) ima pravo, da rješava sva pitanja u vlastitom djelokrugu ili je njena ingerencija ograničena (na pr. u pitanju uzgoja mladeži, braka i slično)«; isto mučno pitanje provejava i članak istoga pisca »Za dušu omladine« u kojem veli između ostaloga i ovo:⁷ »Država mora bezuvjetno

⁶ »Riječ« (Zagreb) 1931., br. 6., str. 3.

⁷ Ibidem br. 22., str. 4.

stajati na stanovištu neograničenog suvereniteta svog u ovim stvarima. — Crkva taj princip energično pobija. Katolička nauka o suverenosti Države smatra, da ta suverenost nije apsolutna, nego da ima svojih granica.« I, da ne duljimo, problem klerikalizma jedan je od osnovnih problema, kojim se zanimaju slobodnozidarske lože. »Koliko je katoličko sveštenstvo zabrazdilo u verskoj propagandi,« veli beogradski veliki besednik u svojoj »svečanoj besedi pri osvećenju lože Sime Milutinović-Sarajlije, 7. novembra 1930. god. u Sarajevu,«⁸ vidi se iz izjava biskupa na euharističkom sastanku u Zagrebu. Glavna nada se polaze na verska društva, koja treba da budu »rasadnici žive vere« i »katoličke neustrašivosti«...

Nas se malo tiču šuplje fraze, zlonamerne aluzije i promašeni gestovi, ali mi ne možemo ostati ravnodušni prema obrazovanju naše dece, našeg podmlatka. Nesmeju verske ustanove postati zavodi za porobljavanje savesti i zaglupljivanje naroda. Našem narodu i našoj otadžbini potrebni su pioniri narodnog jedinstva i sloge, prosvećeni i plemeniti duhovi, sinovi koji obožavaju svoga Kralja na zemlji i koji su vazda gotovi, da se svakog trenutka žrtvuju za život celine, a ne religijom zatrovani duhovi, koji od sumnjivih, imaginarnih sila traže svoje spasenje, u mesto da se prodube u božansku moć čovečijeg duha i da iz viših pobuda čine sve što je lepo, uzvišeno i plemenito. Eto na tom terenu mi ćemo se hvatati u koštac sa jezuitskim idejama i namerama zadahnutim delom katoličkog, pa i svakog drugog sveštenstva, ako bi njihov rad izašao iz okvira verskih zadataka i obreda i bio upravljen na trovanje mladeži na pogrešno građansko vaspitanje. Katolički klir se trudi, da kroz kongregacije, religiozno-vaspišne ustanove, razne letke i časopise u životu naroda i države na prvo mesto postavi religioznu nastavu i obrede, a mi smo otvoreni protivnici obmana, zabluda i sujevjerice... Što se mene lično tiče, ja verujem u istinitost Bernsove izreke, da, kad god je čovečanstvo pošlo na više, svećenstvo je na put njegovog uzvišenja stavljalo prepreke, a kad je klizalo na niže, ono ga je pustilo da se kotrlja zamahom.«

»Später bei Gründung der Loge »Hrvatska vila« in Zagreb«, piše Bojničić dakako »nur für die Brüder«, »im Jahre 1892 war die Gegnerschaft heftiger und allgemeiner. Die Klerisei wurde nach und nach immer ultramontaner und geriebt immer mehr unter den Einfluss der Jesuiten. Daher war und blieb unser Hauptgegner natürlich der Ultramontanismus, welcher wie überall seit dem Vatikanischen Konzil immer mächtiger an schwoll.« A na drugom mestu veli još očitije¹⁰: »Die Loge hielt es immer für eine ihrer Aufgaben, dem grossen Einfluss des Klerikalismus auf unser kulturelles Leben nach Möglichkeit zu steuern.« Tako loža želeći »prosvijetliti« narod uzrokuje cijelu zbrku pojmova te govori o »klerikalizmu« u najrazličitijem smislu, eda ga mogne onda to odvažnije zbaciti u svakom značenju.

Kakav je dakle stav Isusov prema »klerikalizmu«, što zna o njemu Isusov nauk, ili što je isto: u čem je pravi, a u čemu lažni klerika-

⁸ »Govori starješine lože Pobratim«, Beograd, str. 74. 75. 76.

⁹ Die Freimaureerloge - »Ljubav bližnjega« in Zagreb, Manuskript, nur für Brüder!, Zagreb 1917, str. 114.

¹⁰ Ibidem, str. 74.

¹¹ L. c., str. 474.

li z a m? Tako glasi naše pitanje, na koje ćemo polako i postepeno odgovoriti.

I. Isus je izravno od Boga i osim svake ljudske, napose političke vlasti poslani Mesija.

Osim možda Straussa (1808 - 1874) i Chr. Baura (1792 - 1860) jedva će biti općenito uzevši protivnika Kristova Mesijstva. Sam Klausner priznaje: »Jesus war von seiner Messianität überzeugt — daran ist gar kein Zweifel.«¹² Jedino se u novijoj racionalističkoj literaturi, koja je u vasijskoj putanji znanosti dospjela »u znak evolucije«, češće čuje, da Isus nije odmah početka bio svjestan svojega Mesijstva, nego da se pomalo »evolvirao« do tog uvjerenja.¹³ To doduše nije istina, kako pokazuju sva Evandelja jednodušno, ali za naše pitanje je to posve svejedno. Dosta je, da je Krist makar na koncu svojega života ozbiljno tvrdio, da je Bogom poslani Mesija.

Odmah na početku sv. Evandelja po Mateju i po Luki čitamo, da je bila jasno precizirana zadaća Kristova, koju je Andeo odredio riječima: »Isus... će izbaviti narod svoj od grijeha« (Mt 1, 21) i »dat će mu Gospodin Bog prijestolje Davida, oca njegova, i kraljevat će u domu Jakobovu uvijek« (Lk 1, 32.). Značajna je za mesijsku svijest Isusovu i ona scena iz Njegova djetinjstva u jeruzalemskom hramu, kad je Majci svojoj onako samosvjesno, upravo tuđe odgovorio: »Zašto ste me tražili? Niste li znali, da meni treba biti u onome, što je Oca mojega?« (Lk 2, 49.) A scena u Kani Galilejskoj, u kojoj je Isus imao učiniti prvo čudo svoje, jasno pokazuje, da je morao još u svojem skroviu životu češće razgovarati s Majkom o svojem budućem mesijskom djelo vanju. Iz svih tih i sličnih okolnosti, koje nam sv. Evangeliste iznose, slijedi, da se ono zabranjivanje Isusovo, e se ne govori, da je On Mesija, i da se ne razglašuju Njegova čudesa (por. Marko 1, 24. 25. 34. 42 sqq.; Iv. 6, 14. 15.; Mat. 8, 4.), ne može i ne smije tumačiti kao pomanjkanje Mesijske svijesti u Isusa, ako su pisci Evandelja znali iole misliti. A to su bez sumnje znali barem toliko, koliko naši moderni kritičari!

Budući dakle da je Isus sasvim jasno i otvoreno barem pri koncu svojega života izjavljivao, da je On obećani Mesija, i budući da je svoje izjave ovjerovio čudesima, napose svojim uskrsnućem, to mora biti istina, da je On zaista a) poslanik, legat Božji, koji u ime Božje kao »alter ego« Boga živoga, uči i uređuje odnos čovjeka prema Bogu i b) koji ima od Boga samoga danu vlast, da izbavi narode, napose izabrani narod Izrael od zla bilo moralnoga bilo političkoga bilo jednoga i drugoga. To je naime bio sadržaj pojma Mesije u Isusovo doba, i tako su ga morali svi razumjeti, kad je za se tražio taj naslov. Jasno je iz toga, da je Mesijina vlast osim svake druge ljudske i državne vlasti, jer On dolazi, da u

¹² Razlog, zašto se Isus »evolvirao«, jest dakako taj, što drukčije nije moguće eliminirati natprirodni elemenat u njegovoj objavi.

¹³ Promatramo ovdje Evandelja kao i svaki drugi povijesni izvor.

ime samoga Boga uči i vodi svijet. Za tu svoju službu ne traži On nikakva ovlaštenja bilo od državne bilo od tadašnje židovske duhovne vlasti, premda priznaje, da je svaka vlast od Boga, nego je vrši i protiv njihove volje. I, kad se te dvije vlasti složiše te ga ubiše i pokopaše, on ustaje slavno iz groba i bez ikakova obzira na njih samosvjesno govori svojim učenicima: »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca itd.« (Mat. 28, 18. 19.)

II. Isus se smatrao religiozno-moralnim, a ne političkim Mesijom.

Ako je Isus bio pravi Mesija, i ako je Njegove izjave sankcionirao sam Bog čudesima, napose slavnim uskrsnućem Njegovim, tad slijedi, da je Isus jedini mogao odrediti zadaću Mesijinu. Već smo čuli riječ »Mesija« iz Njegovih usta, ali nam je ostalo nejasno, ima li ta mesijska misija da bude samo religiozno-moralna ili samo politička ili i jedno i drugo.

Jedva je potrebno pokazivati, kako je Isus shvaćao svoju misiju eminentno moralno. Čuli smo, kako Klausner baš u tom vidu svu tajnu Isusova uspjeha. I zaista! Promatrali mi, kako preteča Isusov pripravlja narod na dolazak Mesijin¹⁴, gledali mi, kako sam Isus počinje svoje javno djelovanje s riječima »metanoete« t. j. kajite se¹⁵, ili Ga slušali, gdje govori: »Sin čovječji nije došao, da njemu služe, nego da on služi i da život svoj dade u otkup za mnoge«¹⁶, vazda Ga nalazimo, kako točno i savjesno ispunjava onu zadaću, koju Mu je već Anđeo prije rođenja odredio, da će naime »otkupiti narod svoj od grijeha njihovih«.¹⁷

Da je Isusova misija bila religiozno-moralna, o tome nema sumnje, pitanje je samo, da li je ona bila samo takova, a ne možda i politička. I tu nas nije On ostavio u dvoumici tako, da je i sam Klausner došao do zaključka: »... für Jesus bedeutete die politische Macht nichts: »Gebt dem Kaiser, was des Kaisers ist...«; also es lohnt sich nicht gegen die politische Unterdrückung durch Rom und für die politische Freiheit des Volkes zu kämpfen.«¹⁸ I u toj činjenici nalazi on odgovor i na pitanje, zašto je Izrael Mesiju odbacio: »Das Judentum... ist ganz »von dieser Welt«..., pa stoga »als solches konnte... einem schwärmerischen Glauben nicht folgen, der... ein Reich »nicht von dieser Welt« ankündigte.«¹⁹ I u tom ima potpuno pravo. Židovstvo je zabacilo Mesiju Isusa stoga, jer je njegov kler zaboravio prvotnu zadaću svoju te iznakazio zadaću Mesije, načinio iz moralnog Me-

¹⁴ Mat. 3, 2 sqq.; Marko 1, 4 sqq.; Ivan 1, 15-36.

¹⁵ Mat. 4, 17.

¹⁶ Mat. 20, 28. Por. 1 Tim. 1, 15; Kol. 1, 14; Ivan, pogl. 10 11 15 itd.

¹⁷ Mat. 1, 21.

¹⁸ L. c., str. 519.

¹⁹ Ibidem, str. 563.

sije političkog, ili drugim riječima, jer se u tom narodu odomazetio »klerikalizam« u zlom smislu riječi.

I to baš protivljenje pretjeranih židovskih nacionalista i narodnih prvaka najboljim je dokazom, da je Isus shvaćao svoju misiju nepolitički. Dok su oni zahtijevali, da Mesija donese od Boga i u ime Boga i direktnu političku vlast, kojom će izvrnuti tadašnji politički poredak, što su ga Židovi teško osjećali, dotle je On proklamirajući »rastavu Crkve od države« onom klasičnom razlikom: »quae sunt Caesaris, Caesari« i »quae sunt Dei, Deo« jasno pokazao, da se On po svojoj misiji zanima samo s onim »quae sunt Dei«, dok direktno političke stvari »relinquit disputationi eorum«. Otuda onda ono Njegovo tako značajno držanje, kad mu javljaju, da je Pilat dao sasjeći Galilejce, što se pobuniše;²⁰ stoga odbija molbu, da povede ostavinsku raspravu dvojice braće, riječima: »Čovječe, tko je mene postavio sucem ili djeliteljem nad vama?«²¹ Stoga bježi od kraljevske časti;²² stoga daje učenicima svojim, koji imaju privilegovani položaj u Njegovu »kraljevstvu«, pouku: Nemojte raditi kao kraljevi neznabožački, »nego najveći među vama neka bude kao najmanji i poglavar kao sluga.«²³ Kad Ga je Pilat pitao za Njegovo kraljevsko dostojanstvo, odgovara: »jesam kralj, ali kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta« t. j. političko²⁴, i kad je još na dan uzašašća Njegova klerikalizam, što je zavrtio glavom i Njegovim učenicima, provalio na njihova usta u obliku pitanja: »Gospodine! Hoćeš li u ovo vrijeme obnoviti kraljevstvo Izraelsko?«, ne će da direktno odgovori, nego veli: »Nije vaše, da znadete vremena ili časove, koje je Otac odredio vlašću svojom; nego ćete primiti silu... i bit ćete mi svjedoci... do kraja zemlje.«²⁵ To je bitno nova ideja, koju Isus konzekventno zastupa cijeli svoj život: zabacuje se starozavjetna teokracija i osuđuje se cezaropapizam, jer Isus ne će »nacionalne« Crkve nego za sve ljude, za sve narode »do kraja zemlje«. Radi te ideje, na koju treba tek malo pomalo pripremiti teokracijski, cezaropapistički i »klerikalno« orijentirane Židove, Spas isprva ne da, da se istina o Njegovu mesijskom poslanju prebrzo širi, jer zna, da su još nezreli za tu novu i uzvišenu ideju. Isus dakle određuje zadaću Mesije tako, da u njoj nema direktne političke misije, nego samo religiozno-moralna, koja dakako već po svojoj prirodi indirektno utječe i na političke prilike i odnose na zemlji.²⁶ I opet nemojmo zaboraviti, da je Isus tu i takovu mesijsku misiju primio direktno od Boga, koji ju je baš u tom opsegu sankcionirao čudesima, napose Isusovim uskrsnućem od mrtvih.

²⁰ Luka 13, 1 sqq.: »Mislite li, da su ovi Galilejci bili veći grješnici od svih Galilejaca, jer tako postradaše? Ne, kažem vam, nego ako ne budete činili pokore, svi ćete tako propasti.«

²¹ Luka 12, 13. 14.

²² Ivan 6, 15.

²³ Luka 22, 25 sqq.

²⁴ Ivan 18, 33 sqq.

²⁵ Djela 1, 6 ss.

²⁶ To slijedi iz prirode same stvari, jer nema i ne može biti ništa bilo u privatnom bilo u javnom životu, što bi bilo izuzeto od moralnog zakona,

III. Svoju mesijsku religiozno-moralnu misiju smatrao je Krist tek temeljem i početkom misije, što će predati posebnoj vidljivoj zajednici, osnovanoj na principu nejednakosti t. j. zajednici, u kojoj će jedni poučavati, a drugi se učiti, jedni upravljati pravom vlašću, a drugi se pokoravati i to do konca svijeta.

Dojakošnjim razlaganjem pala je vulgarna teza židovska, koju zastupa i Reimar²⁷, da je naime Isus bio jedan od mnogih političkih pseudomesija. Obrazovaniji Židovi kao Klausner utječu se Baldenspergerovu i Loisy-jevu »eshatologizmu« tvrdeći, da je Isus pogriješno mislio i varao se iluzijom, da će slavno kraljevstvo Božje domala doći s velikom moći i slavom, pa da će On u njemu slavno kraljevati. Jasno je, da će se oni svim silama protiviti ne-
tom navedenoj tvrdnji, a pridružiti će im se svi zastupnici protestantskog principa o »nevidljivoj crkvi«, o »autonomiji u tumačenju vjerskih istina« te o »demokratskom principu u upravljanju kršćanske zajednice«. ²⁸ Svi će se ti boriti protiv »klerikalizma« nesamo u ovom smislu, u kojem vidjesmo, da ga i sam Krist zaba-
cuje, nego i u obliku stupnjevite hijerarhije, kako postoji na pr. u katoličkoj i grčkoistočnoj Crkvi. I opet je jasno, da će zavisiti, imaju li pravo ili ne, o tome, kakav je stav zauzeo Krist prema »klerikalizmu« u tom smislu.

Promotrimo li dakle točnije ideologiju Isusovu, razabrat ćemo posve jasno, da On svoje djelo, svoju misiju smatra tek početkom, koji će drugi nastaviti, i temeljem, na kojem će drugi dalje graditi. Ta imaju li u protivnom slučaju još uopće smisla riječi Kristove: »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode . . . , da drže sve, što sam vam zapovjedio. I evo ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta.« ²⁹ Ili riječi, što je ih zabilježio sv. Ivan: »Kao što je Otac poslao mene, i ja šaljem vas . . . Primate Duha svetoga! Kojima oprostite grijehe, bit će im oprošteni, a kojima zadržite, bit će im zadržani.« ³⁰ Valja samo malo motriti Spasa u krugu učenika, kako ih pripravlja za buduću službu, da »svjedoče« za Krista, da trpe radi njega, riječ u jednu: da preuzmu i nastave djelo Učiteljevo, da se uvjerimo o gornjoj tvrdnji. ³¹

Isus zamišlja nastavak svojega djela, što će ga izvoditi pojedini učenici ne svaki o svojem trošku, nego povezani u jednu organsku cjelinu, u društvo. Klasički to probija iz cijeloga Evandelja po sv. Mateju, koje jasno pokazuje nastojanje Spasovo, da svoje djelo nadoveže na stari zavjet. Stoga pedagoški nastoji predobiti Židove za nj nadovezujući na poznate im stvari i pokazujući po-

²⁷ Por. Székely, Hermeneutica biblica, Freiburg 1902., str. 280. sqq.

²⁸ Opširnije o tom: Dieckmann, De Ecclesia I., str. 258. i 268.; str. 321. i 329. te osobito str. 467 - 494.

²⁹ Mat. 28, 19 sqq.

³⁰ Ivan 20, 21 sqq.

³¹ Por. Dieckmann I., str. 198 - 219. ³² Ib., str. 260 - 262; 273 - 277.

malo, u čemu će biti novo različno od staroga.³² Tako smo vidjeli, da je jasno zabacio »narodnu« crkvu, teokraciju, cezaropapizam i istaknuo općenitost, katoličanstvo svojega djela. Već iz toga možemo s pravom zaključivati: Krist zamišlja i izvodi svoje djelo analogno prema starozavjetnom te izričito pokazuje njegove razlike od staroga. No u starom zavjetu je sinagoga bila prava organizacija s potpunim moralnim i vjerskim suverenitetom. Dakle, kad Krist zamišlja svoje djelo analogno starozavjetnom te u ovoj točki ne ispravlja staroga, mora se i Kristovo djelo nastavljati u organiziranoj zajednici, koja će biti nosiocem moralnog i religioznog suvereniteta. Stoga nas ništa ne iznenađuje, kad Krist polaže novi temeljni kamen »Crkvi svojoj«, kao što ćemo domala vidjeti, ili kad čitamo kod sv. Mateja, gdje upućuje svoje Apostole: »Ako li sagriješi brat tvoj protiv tebe, podi i pokaraj ga među tobom i njim samim. Ako te posluša, dobio si brata svojega. Ako li te ne posluša, uzmi sa sobom još jednoga ili dvojicu... Ako li njih ne posluša, kaži Crkvi, a ako li Crkve ne posluša, neka ti bude kao neznabožac i carinik. Zaista vam kažem: Štoga god svezete na zemlji, bit će svezano i na nebesima, i što god razriješite na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima.«³³ Nema dakle sumnje, da Krist zamišlja nastavak svojega djela kao organizaciju svojih Apostola, kojima su baš i upravljene navedene riječi Gospodinove, i koji će prema tome biti nosioci pravoga religiozno-moralnog suvereniteta, jer će njihova odluka imati obaveznu moć i pred Bogom, dobiti sankciju neba, i pred ljudima, jer će dijeliti i rezati zdravo od bolesna.

Da nije bilo prigovora tokom povijesti, mislimo, da bi ovo bilo posve dostatno, eda se dokaže, kako su nosiocima vlasti samo Apostoli, odnosno samo njihov zbor, a ne demokratski uređena crkvena zajednica ili »narod«. Ali zbog tih prigovora ad abundantiam upozorit ćemo na neke momente, koji posve bjelodano pokazuju uvjerenje samih Apostola i to uvjerenje, u kojem se zrcali misao i naredba samoga Krista.

Ponajprije udara u oči, da sv. pisci tako konstantno razlučuju dvanaestoricu kao posebni komunitet od ostalih, te ih zovu »hoi dodeka« (=dvanaestorica, njem. die Zwölfe; por. na pr. »stol sedmorice«!), i, ako koji manjka, onda su »hoi hendeka« (jedanaestorica) ili »hoi deka« (desetorica), dok je pojedinac »heis ton dodeka« (jedan od dvanaestorice).³⁴ A tu razliku pravi i sam Isus, kad na pr. veli: »vama je dano, da znate tajne kraljevstva nebeskoğa, a njima nije dano.«³⁵ Stoga se ne čudimo, kad gledamo, kako je

³² Mat. 18, 15 - 18. Por. Dieckmann I. str. 262 sqq. Samo možda nije potrebno toliko inzistirati na neposrednom kontekstu, jer posredni t. j. sve manje više, što svete knjige pripovijedaju o nadama, shvaćanju i položaju Apostola i to sve onako »usput« i kao »slučajno« pa stoga zbilja posve nepatvoreno, zahtijeva i dopušta jedino to tumačenje.

³⁴ Vidi na pr. Mat. 10, 1. 2.; 20, 24.; 26, 47.; Djela 1, 26.

³⁵ Mat 13, 11. Por. Marko 4, 11. ³⁶ Djela 2, 42.

ta svijest, rekli bismo, upravo spontano našla svoju primjenu poslije uzašašća Isusova na nebo. Treba samo čitati na pr. Djela Apostolska o prvim kršćanima, kako su bili »postojani u nauci *apostolskoj*«³⁶, promatrati držanje Apostola na prvom saboru u Jeruzalemu i čuti njihove svijesne riječi: »Jer je našao za dobro Duh Sveti i mi . . .«,³⁷ ili slušati sv. Pavla, koji poručuje Korinćanima, da se paze, te ne dođe k njima »sa šibom«³⁸, jer da »ne će štedjeti« nikoga, »ako dođe«³⁹, da će postupati »strogo po vlasti, koju mu daje Gospodin«⁴⁰, da će ga vidjeti, »kako ne bi željeli«⁴¹, jer će »kazniti svaku nepokornost«⁴². Isti taj Apostol ističe, da ima sudačku vlast samo nad vjernicima, a ne nad nevjernicima.⁴³ Uistinu objektivni posmatrač mora priznati, da su Apostoli bili duboko uvjereni, e je njihova zadaća osnovati, širiti i upravljati Crkvu t. j. zajednicu, koju je zamislio i htio Krist, i da su zato primili potrebitu vlast, koje su suvereni nosioci. Baš ta suverenost ili neovisnost o svakoj ljudskoj vlasti istaknuta je, da ne može biti jasnije, riječima Kristovim; »jer će vas predavati sudovima i po svojim zbornicama bičovat će vas i pred upravitelje i kraljeve vodit će vas poradi mene . . . A kad vas predadu, ne budite zabrinuti, kako ćete ili što ćete govoriti . . . I ne bojte se onih, koji ubijaju tijelo, a duše ne mogu ubiti.«⁴⁴ Apostoli stoga ne pitaju nikoga za dopuštenje, kad hoće da izvršuju svoju Bogom danu misiju, nego pozvani na odgovornost govore: »Sudite, je li pravo pred Bogom, da vas većma slušamo nego li Boga«,⁴⁵ te kažnjavani raduju se, »što su bili smatrani dostojni, da trpe sramotu za ime Isusovo«.⁴⁶ A velika Pavlovska duša svijesna toga kliče, dok zbog Evanđelja čami u tavnici: »po evanđelju mojemu, u kojem trpim zlo, sve do okova kao zločinac, ali riječ Božja nije svezana.«⁴⁷

IV. Zajednicu, koja ima nastaviti Kristovo djelo, zamišlja Isus kao monarhiju, u kojoj će monarh biti nosiocem religiozno-moralnog suvereniteta (primat Petrov).

Kao što Apostoli pokazuju svijest, da će oni biti nosiocima vlasti u »kraljevstvu Kristovu«, a Krist ih u tom utvrđuje, isto tako pokazuju i svijest, da će i među njima samima biti razlike, da ne će ni oni imati svaki jednaku vlast, a Krist i opet potvrđuje

³⁷ Ibidem 15, 28.

³⁸ 1 Kor. 1, 23.

³⁹ 2 Kor. 13, 2.

⁴⁰ Ibidem 13, 10.

⁴¹ Ibidem 12, 20.

⁴² Ibidem 10, 6.

⁴³ 1 Kor. 5, 12. Svi ovi tekstovi, kojih bismo mogli još sijaset navesti, pokazuju, da ne koristi ništa izbacivati onih iz svetih Evanđelja. Pače ovi zahtijevaju one, da razumijemo, odakle Pavlu tolika samosvijest. Ako protestantski racionaliste zbog ovih svjedočanstava rado govore o »organizatoru« Pavlu, onda zaboravljaju, da time stvaraju novu zagonetku i kod Pavla i kod Evanđelja i to ne sv. Luke, koje je u nekoj ovisnosti od sv. Pavla, nego sv. Mateja. Zar nije puno prirodnije tumačenje, koje slijedi već iz prirode novozavjetnih spisa, da je sv. Pavao radi svojega golemoga rada oko osnivanja crkvi, imao više prilike i morao više da o tom govori?

⁴⁴ Mat. 10, 17 sqq.

⁴⁵ Djela 4, 19.

⁴⁶ Ibidem 5, 41.

⁴⁷ 2 Tim. 2, 9.

ispravnost toga uvjerenja. Tako je baš u osamnaestom poglavlju kod sv. Mateja, gdje Spas formalno predaje vlast jurisdikcije Apostolima ovaj kontekst. Isus, koji je odmah početka priklonio Petru posebnu pažnju te ga i par puta posebno odlikovao, opet je istaknuo toga Apostola plativši čudesno hramski porez za se i za nj. Ne da to mira ostalim Apostolima, koji još nisu znali zauzdati svoje ambicije, pa će zapitati Isusa: »Tà tko je najveći u kraljevstvu nebeskom?«⁴⁸ Isus osuđuje tu ambiciju te traži djetinju poniznost, ali ne niječe nego potvrđuje, da ima »najveći« u kraljevstvu nebeskom ili, kako veli na drugom mjestu, najveći među Apostolima.⁴⁹ To, što su Apostoli naslućivali, i što ih je toliko kopalo, odredio je Isus u formi obećanja kod sv. Mateja onim poznatim riječima: »Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću crkvu svoju«,⁵⁰ spomenuo praktičnom aplikacijom kod zadnje večere, kako pripovijeda sv. Luka,⁵¹ te konačno i izveo, kako pripovijeda sv. Ivan evanđelista.⁵²

Kako su tekstovi jasni, mogu se egzegetski tumačiti bez natezanja samo tako, da je Krist zaista učinio Petra vrhovnim nosiocem pravoga auktoriteta, koji je osnovao i podigao osim državne vlasti. I premda se s ovom tvrdnjom nalazimo na novoj raskrsnici, na kojoj se svim ostalim navedenim protivnicima pridružuju još

⁴⁸ U grčkom čitamo: Τίς ἄρα kao da im je već dojadilo čekati odgovor na to davno pitanje, te ono nestrpljivo provaljuje na njihova usta: Ta reci već jednom... i opet vrlo značajno i razumljivo samo, ako je Spas već više puta pokazao, da ne će svi biti jednaki. To isto svjedoči i ona scena s majkom Ivanovom i Jakobovom, koja je svakako htjela osigurati prva mjesta za svoje sinove moleći Spasa: »Kaži, da ova moja dva sina sjednu jedan s desne tebi, a jedan s lijeve u kraljevstvu tvomu.« Vidi cijelu scenu Mat. 20, 20.s

⁴⁹ Luka 22, 24 sqq.

⁵⁰ Mat. 16, 18 i dalje: »I ja tebi kažem: Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju i vrata je paklena ne će nadvladati. I tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga. Pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima; i što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima.« U nestručnoj, nepravničkoj terminologiji jedva je moguće jasnije označiti izvor onoga jedinstva u mišljenju i htijenju društvenih članova, upravljenog na zajednički cilj, koje je moralna veza, što ih u društvo veže i bez kojega uopće nema društva. A budući da se radi o duhovnoj suverenoj zajednici, jasno je, da je Petar vrhovni nosilac te suverenosti.

⁵¹ Luka 22, 31. 32.: »Šimune, Šimune, evo sotona zatraži, da vas rešeta kao pšenicu; ali ja sam se molio za tebe, da tvoja vjera ne oslabi, i ti obrativši se utvrdi braću svoju.« Kako dobro opaža Dieckmann, taj tekst pokazuje gotovo savršeni paralelizam s Matejevim: sotona zatraži da vas rešeta = vrata paklena; ja sam se molio za tebe — sagradit ću; utvrdi braću = na toj stijeni; ne će nadvladati = da vjera tvoja ne oslabi. Por. Dieckmann I. str. 313.

⁵² Ivan 21, 15 sqq: »Pasi janjce moje!... Pasi ovce moje!« Pa i ta je scena gotovo slučajno zabilježena radi povoda, koji s primatom nema zapravo ništa.

i svi nesjedinjeni grčkoistočnjaci, ipak svi ti protivnici s ovim tekstovima ne mogu ništa ozbiljno početi. Jedan ili drugi neozbiljni pokušaj mogli bismo tek navesti i s pravom nazvati »Kuriosa der Unkultur und der Unwissenschaft«, ali u glavnom se protivnici hvataju kao jedine mogućnosti toga, te dokažu, da ti tekstovi nisu autentični.⁵³ Tek koja korist od svega, jer se tu zapravo ne radi samo o jednom ili drugom tekstu nego o osnovnoj misli sv. Evandelja sv. Mateja, koje apsolutno nije moguće izbaciti, ako ne ćemo da se narugamo svim pravilima kritičke povijesti. Apostoli dakle s Petrom na čelu po volji su Kristovoj »na ovom svijetu« nosioci duhovnog suvereniteta Kristova, koji nije »s ovog svijeta«. U tomu je bit pravoga Kristova klerikalizma. Oni su »kleros«, baština Kristova i baštinioci Kristovi, Kristove vlasti, koja je od svake druge potpuno neodvisna.

Finale dakle našeg istraživanja o stavu Kristovu prema klerikalizmu jest ovaj. Krist je svoju misiju htio i odlučio predati posebnoj od političke neodvisnoj duhovnoj zajednici, kojoj je Petar na čelu. Tim je rastavio duhovnu vlast od političke, imperatora od pontifexa pa je baš tom rastavom sam začetnik pravoga »klerikalizma« i prvi najveći »klerikalac«. I dok Kristov klerikalizam po svojoj biti traži i priznaje duhovni suverenitet neodvisan od političkoga, dotle lažni u svojoj suštini nastoji »sastaviti ono, što je Bog rastavio«, t. j. stopiti u jedno duhovni i politički suverenitet idući za tim, da ukloni s ovoga svijeta, što nije »s ovoga svijeta«. Stoga zahtijeva, ili da Kristov klerikalizam bude posve s ovoga svijeta, ili ako baš hoće biti s onoga, da nema ništa tražiti na ovome. Stoga nastoji, da kler kao nosilac duhovnog suvereniteta prisvoji i direktnu političku vlast, kao što je to u Spasovo vrijeme činio židovski klerikalizam, ili da politička vlast prisvoji duhovnu, kao što to želi moderni lajicizam. Sve je to zapravo lažni klerikalizam, koji ruši ono, što Kristov gradi. Jer Kristov su klerikalizam složno osudili, a Krista samoga složno na križ raspeli židovski »klerikalizam« i rimski »lajicizam« ili »cezaropapizam«.

Kad bi dakle slobodni zidari i njihove ekspoziture udarale po »klerikalizmu«, koji idući za direktnom političkom vlasti Krista Boga na križ pribija, mi bismo se prvi s njima u tome složili. Ali, ako ispitamo njihove izjave o klerikalizmu, tad nam je ubrzo jasno, da baš oni brane lajicizam i lažni klerikalizam ili barem proračunato ne razlikuju klerikalizma, koji Krista na križ razapinje, od onoga, po kojem Krist i danas u Svojoj Crkvi živi. Tako se nadaju lakše obračunati sa svakim klerikalizmom prema onoj: »udri po ušima, bit će i po glavi«. Oni udaraju na »klerikalizam«, da ostavi od Krista dobivenu misiju. Jer oni govore, da »rad sveštenstva« ne smije izaći »iz okvira verskih zadataka i obreda« biva smije

⁵³ Ipak danas i protestantski kritičari teksta kao Nestle priznaju autentičnost teksta Mat. 16, 17 sqq. O fluktuaciji kod protivnika, kojima je danas ono posve krivo, što je jučer bilo jedino ispravno, te o vrijednosti »klasičkih« njihovih dokaza por. Dieckmann I. str. 289 sqq.

biti samo sakristijski; tvrde, da je »i religijska organizacija samo jedan od instrumenata državne politike« t. j. ne priznaju Bogom stvorene religijsko-moralne suverenosti i neodvisnosti od državne, političke vlasti; napadaju »papsku svemoć« i traže za »državnu veru onu, koju narod hoće«, kao da se radi o stvari ukusa, a ne o božanskom pravu; oni se ljute, da se »rimski papa meša u državne poslove hrišćanskih vladara«, pa nastoje »po mogućnosti suzbiti veliki utjecaj klerikalizma na naš kulturni život« te pri tom »rade mirno i oprezno«; oni gledaju u svakom očitovanju života, da u samoj egzistenciji suverene Crkve Kristove »klerikalizam« i »ultramontanizam«,⁵⁴ koji je njima, ili bolje kojemu su oni dindušmani. Po sebi je moguće, da moralni suverenitet prekorači svoje međe i prijeđe na direktno političko područje, ali, kako povijest svjedoči i kako se već a priori lako razlozima domisliti, još se lakše događa, da politička vlast i strast nastoji moralnu upreći u svoju službu, jer osjeća, da nema te fizičke moći, koja bi se mogla mjeriti s moralnom.⁵⁵ Vrlo dobro primjećuje Benson: Ako je jednima Kristova Crkva previše »prikovana uz prošlost« te »uvijek govori samo o nebu i paklu, udara glavom o zvijezde, pristaje k nama kao kakav pustinjač u koju od naših najprometnijih ulica«, a drugima naprotiv »previše posvjetovnjačena« te se hoće »bezuovjetno miješati u stvari, koje se nje ništa ne tiču«, onda je zaista »čudno«, da u tim tako protivnim »tužbama, kojima Crkvu neprestano optužuju, ne vide nikakove protivnosti.« A razlog? Kristova Crkva, i »ona jedina od svih vjera na svijetu«, veli Benson malo dalje, »ujedno je preprofana i prenezemaljska, a da bi je mogli trpjeti. Svijet ljubi religiju, koja nije ni jedno ni drugo, nego vjera, u koje nema previše ni života ni rječitosti za drugi svijet, niti se previše zanima za praktične stvari ovoga svijeta; ona treba da bude nedužan i ugodan kompromis obojega, jednom riječju: »moralnost uz nešto čuvstva«. Ta vrsta religije ima uvijek uspjeha, te je uvijek barem trpe. Takova vjera nikada ne mora na Golgotu, i nikada je ne će razapeti među dva razbojnika.«⁵⁶ Zaista je isto: uvući Crkvu u čisto profane stvari tako,

⁵⁴ Por gore citirane primjere slobodnozidarske ideologije. Cfr. i članak »Na vjekovnoj raskršnici« u 1. broju o. g.

⁵⁵ Zar nije bizantinski cezaropapizam, nasilje Hohenstaufovaca pa sudbina »narodnih« crkvi počevši od engleske najbolji dokaz, kako politička vlast rado poseže za zabranjenim voćem. A ako tko god tvrdi, da Crkva prelazi svoju kompetenciju, onda treba da to i dokaže na ovakovim konkretnim činjenicama. Tvrditi, da Crkva kao zastupnica Božjega prava i morala nema nikakove riječi u javnom životu (»vjera je privatna stvar!«), znači protiviti se samomu Bogu. Nije li sam Krist koji nije htio političke vlasti, u ime morala i Božjega zakona opomenuo Pilata, kad Ga je ovaj sudio: »Ne bi imao nikakve vlasti nada mnom, da ti nije dano odozgor.« (Iv. 19, 11.)

⁵⁶ Benson-Schoetensack, *Christus in der Kirche*, Regensburg 1913., str. 122.-125.

da izgubi svoju moralnu misiju i slobodu, kao što to čini klerikalizam, ili je opet tako dići nad zemlju, da uopće izgubi svaki kontakt sa životom, kao što to čini moderni lajicizam; i u jednom i u drugom slučaju riješio se moderni svijet moraliste, koji neumoljiva i stroga lica u ime Boga neprestano dovikuje i privatnom i javnom životu: ovo smiješ, ovo ne smiješ. Neka Crkva slobodno leti u nebotečne visine, samo neka se ne vraća na zemlju, neka se ne dotiče tala, neka modernoga svijeta ne »uznemiruje« svojim zahtjevima! To je gotovo uvijek otac vike na »klerikalizam«.

Za misaona i inteligentna čovjeka slijedi odatle najveći oprez i najveća rezerva pred frazama o »klerikalizmu«. Jer, tko više na »klerikalizam«, mora dobro paziti, da se ne nađe u taboru protivnika Božjih. A jedna praktična aplikacija za našu inteligenciju jest i ova. Protiv klera kao predstavnika duhovne moralne vlasti moguće je uspješno se boriti gotovo jedino moralnim oružjem. Odatle ona zloradost u iznošenju »chronique scandaleuse« klera, koja tako često zavodi na lakovjernost i pretjeravanje. Plemenit i misaon čovjek uvijek će s bolju u srcu promatrati svaki atentat na duhovni suverenitet, pa dolazio on makar baš i od samoga nedostojnog zastupnika njegova, i šutnjom odbiti takovo potkapanje moralnoga auktoriteta, koje in ultima linea ide za tim, da se vrati staro pogansko ropstvo cesaropapizma. Iz ljubavi prema najvećem dobru čovječanstva i prema najvećem daru Božjem za kršćanski svijet s gnušanjem će osuditi novine, što pune stupce ovakovim stvarima, baciti knjige i djela kazališne »umjetnosti«, koje ovakovim stvarima »zabavljaju« ili »odgajaju«.

Iz svega rečenoga slijedi i to, da može i mora biti govora o »jedinoj pravoj Crkvi Kristovoj«. Kristova Crkva može biti samo ona, koja ostvaruje zamisao Kristovu, koja ima organizaciju hijerarhijsko-monarhičku, koju je on dao, ona crkva, koja je bitno »klerikalna«. U »klerikalizmu« je tajna Kristova uspjeha, koji s njim stoji i pada. Stoga je Krist i htio, da ostane s njime, s »klerikalizmom« — do konca svijeta. Izložena slika Kristove crkve slagat će se praktički tek s rimsko-katoličkom Crkvom. Je li time eo ipso riješen i problem prave Kristove crkve? Još ne! Jer teorijski je moguće zamisliti, da koja vjerska zajednica ili i više njih savršeno kopira i izvede organizacijsku strukturu Kristove zamisli, pa ipak to ne bi bile »prave Kristove crkve«. Prava Kristova crkva mora posjedovati onaj religiozno-moralni suverenitet, što ga je Krist donio, sačuvan kroz stoljeća zakonitim nasljeđivanjem. Da li katolička Crkva ima i tu legitimaciju, vidjet ćemo drugiput. Ali jedno je već sada sigurno: ako ima, onda je sve bađava: bez njezina »klerikalizma« — nikud n i k a m o!

K. Grimm D. I.